
BİR OSMANLI AYDINININ AHLÂK KONUSUNDAKİ DEĞERLENDİRMELERİ: CELAL NURİ (İLERİ)

œ

Mehmet Yavuz ERLER*

ÖZET

Balkan Savaşlarına tanık olan Celal Nuri, Osmanlı'daki çöküşün nedenlerini ele almıştır. Osmanlı toplumundaki ahlâkî çöküntünün nedenleri ile ilgili tespitleri bugünde geçerliliğini korumaktadır. Ahlâkî çöküntüyü incelerken iki ana başlık altında meseleye yaklaştığı anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi devleti oluşturan kurumsal yapının kokuşmuşluğu diğeri ise sosyal yapıyı oluşturan bireylerin çaresizliği. Çalışmamızda Celal Nuri'nin Osmanlı'nın ahlâkî çöküntüsü ile ilgili ele aldığı konuları eleştirerek Osmanlı'da ahlâkın çöküntüsü ile ilgili yeni bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Celal Nuri, Ahlâk, Osmanlı, Devlet, Halk.

Osmanlı mütefekkirlerinin ele aldıkları konuların başında gerilemenin nedenleri yer almaktadır. Son Osmanlı asrı olan XX. Yüzyıl yirmi üç yıl kadar Osmanlı'ya tarih sahnesinde tanıklık etmiştir. Belki de yeryüzünde kurulabi-

---

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniv., Fen-Edebiyat Fak., Tarih Bölümü

lecek en geniş sınırlarda yüzlerce yıl varlığını sürdüren bu muazzam imparatorluk artık son demlerini yaşamaktadır. Gelişen teknoloji ve takip edilemeyen bilim çöküntünün esas nedenini oluştursa da gerilemenin sebepleri bazen İslam'da bazen de sosyal yapının kültürel değerlerinde aranmıştır. Bazıları yetersiz idareyi suçlarken bazıları da uluslar arası siyasette akıl hocalığına soyunmuştur. Ne var ki gelişen dünyanın takipçisi ve güç odaklarının etrafında dönmek yerine Osmanlı'yı Osmanlı yapan yegâne sebebin varlığı unutulmuştur. Osmanlı dünyayı kendi ekseninde döndürmeyi başardığı için bu denli güçlüdür. Fatihin elindeki surlar, Yıldırım Beyazıt'ın önündeki Niğbolu ve nihayet Yavuz'un önünde diz çöken iki devasa güç silah sanayisindeki topların ve ateşli silahların yaydığı barut ve duman sayesinde çöktürülmüştür. Osmanlı'nın yıkımı da sosyal yapının değer yargılarından çok silah sanayisini geliştirmeye engel olan etmenler yüzünden olmuştur. Yani teknolojiyi takip etmek değil teknolojiye bir ilk olma yarışında uğranılan başarısızlık bir imparatorluğun sonunu getirmiştir. O halde bilimsel gelişmelerin güçlendirdiği ülkeler aynı zamanda bilimsel yenilikte sürekliliği de sağlamak zorundadır. Aksi takdirde Osmanlı'nın uğradığı son gelecekte bu ülkelerinde kaderini belirleyecektir.

Osmanlı mütefekkirleri ise yenilginin cephede olduğunu fark etmekle beraber teknolojik gelişimin sağlanamamasını çeşitli sebeplere atfetmekle zaman harcamışlardır. Hâlbuki bunun sebebi bir hayli basit ve ortada olduğu halde naçizane diller bunu terennüm etmekte yetersiz kalmıştır. Kısmen bazı yazarlar ima yollu konuya değinseler de bunu herkesin anlayacağı dilde izahta zorlanmışlardır. Mesele gayet açıktır. Bilimsel gelişmeyi sağlayacak olan dehalar yoktur. Bu bir tür yetenek işidir ve öyle her toplumun içinden zırt pırt çıkmaz. Her toplumda bu tür dehalar olmakla beraber bunlara gerekli yatırımı yapacak ve sahip çıkacak idarî anlayışında yürürlükte olması gerekir. Bir diğer önemli hususta eğer toplumunuzda bu dehalar yoksa diğer toplumların bilim adamlarını çekecek bir cazibe merkezi haline gelmekte yarar vardır. Özellikle bilim adamı üretecek potansiyele sahip ülkelerdeki hayatı felce uğratmanız ve insanları doğdukları ülkelerinden uzaklaştırmak için gerekli desiseler üretmenizde ahlâkî olmamakla beraber ülke menfaatiniz için mubah sayılabilir. Kısacası Ali Kuşçu gelmiyorsa siz gidip onu getirmelisiniz. Elbette ki ilim Çin'de de olsa gidip öğrenmek en doğru olanıdır. Ancak zamandan tasarruf etmek isterseniz Çin'deki ilmi oluşturan âlimi bulup getirmekte bir tür bilimsel gelişme modeli olarak ele alınabilir. Ya da âlimi vatanında aç ya da can güvenliği endişesi altında bırakıp ayağınıza gelmesini de isteyebilirsiniz. Her halde en doğru olanı gönül rızası ile olanıdır. Ancak şunu unutmamak gerekir, Mustafa Kemal Atatürk gibi liderlik

vasfı olan dehalar nasıl yüz yılda bir dünyaya geliyorsa ilmi gelişmeyi sağlayacak olan dehalar yani Leonardo Vinci ya da Albert Einstein'lar bin yılda bir dünyaya gelmektedir. Kısacası bu bir eğitim değil bir tür yetenek meselesi ya da daha doğrusu "Allah vergisidir". Ne denli mükemmel bir müzik eğitimi alsanız da Müslüm Gürses olmak mümkün değildir. Yeteneği keşfedip onu değerlendirmekte oluşturacağınız idarî yapının uzak görüşlülüğüne bağlıdır.

Osmanlı düşünürü Celal Nuri (İleri) muhtemelen günümüzde süre giden gayri ahlâkî uygulamaları dikkate almadan Osmanlı ve Avrupa devletlerini mukayese ederken "tedenniyatın=çöküşün" bir sebebi olarak, ahlâkî ele almıştır. Celal Nuri Bey 1912 yılında yaşadığımız Balkan faciasının oluşturduğu karamsar ortamda, Osmanlı devletindeki kötü gidişatı, pek çok etmenle birlikte Ahlâkta yaşanan gerilemeye bağlayarak açıklamıştır. Osmanlı düşünürü Ahlâktaki gerilemeyi, "Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye ve Mukadderat-ı Tarihiye" adlı eserinde iki esas başlık altında yapılandırmaktadır¹.

Genel Anlamda Ahlâkta gerileme,

Özel Anlamda Ahlâkta gerileme,

Genel anlamda ahlâktaki gerilemeyi değerlendirirken düşünürün çoğunlukla Osmanlı kurumsal yapılışındaki aksaklıkları tenkit ettiği anlaşılır. Osmanlı devlet yapısı içerisinde ele aldığı iki önemli kurum dikkat çeker. Öncelikli olarak ele alınan kurum Osmanlı Ordusu olmuştur. Bu kurumsal yapıyı İdarî (Siyasal) yapı takip etmiştir. Balkan savaşları yenilgisini sıcağı sıcağına yaşayan bir aydının hezeyanı ile düşünürün zaferi kazanamayan ordu ve idarî yapıyı hedef alması doğaldır. Ancak zaferin ve mağlubiyetin ardında yalnız ordu ve idarenin olmadığı gerçeğini dikkate alamamıştır. Ayrıca Osmanlı aydınının, gerek Osmanlı Ordusu gerekse İdarî Yapısı üzerindeki eleştirilerinde tarihsel yanlışların yoğunluğu dikkat çeker. Bu durum Osmanlı aydın portresinde ciddi bir tarih algılaması ve birikimi eksikliğinin olduğu şeklinde yorumlanabilir. Sanırım bu yanlışlama hezeyanı günümüz güncel yorum ya da kuramcılarında da varlığını korumaya devam eden bir aksaklıktır. Tarihi yeterince bilimsel doğruları ile sınımadan gıyaben çıkarılan hükümlerle güncel yapıdaki tarihsel aksaklıkları değerlendirmek sıhhatli değildir. Belki sosyal ya da kuramsal anlamda bir metot izlenerek yapılan değerlendirmeler bilimsel nitelikler taşısa da kullanılan verilerin sıhatsızlığı çözüm önerilerinde de teşhisi yanlış kılabilir. Celal Nuri'de tarihi bilimsellikten çok hikâyemsi yanı ile ele almakta ve doğal olarak ta ulaştığı

¹ Celal Nuri, Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye, Mukadderat-ı Tarihiye, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, 1331, s. 206-214.

Osmanlı'da yaşanan ahlâkî çöküntünün teşhisine yönelik ulaştığı hükümlerde yanlış içine düşmektedir. Osmanlı ordusunu ve ona komuta eden birimleri devletin kuruluşundan itibaren "ganimet için istila" ülküsü güden bir kurum olarak tanımlamakla hatanın en büyüğünü daha işin başında gerçekleştirmektedir. Celal Nuri'ye göre; Osmanlı ordusu ve ona komuta eden birimler istila döneminde ganimetler elde ederek varlıklarını sürdürmüştür. Osmanlı Ordusu istila edemez duruma düştüğünde ise ganimetler kesilmiş ve orduda ahlâkî anlamda gerileme başlamıştır. Bu fikre katılmak mümkün olmamakla birlikte günümüz aydınları arasında bu hikâyeyi tarihi gerçek farz eden hayalperestlerin varlığını müşahede edince Celal Nuri'yi yadsımak doğru olmaz. Hâlbuki Osmanlı fetihleri ve savaşlarının salt ganimet üzerine inşa edilmediği gerçeği, bugün tarih ilminden bilimsel anlamda feyiz alan bütün tarihçilerin mutabık oldukları bir olgudur. Öncelikli olarak Türk aydınını savaşın hiçbir devlet açısından arzulanan bir araç olmadığı konusunda mantıklı olmaya davet etmek gerekir. Dünyanın ev sahipliği yapabildiği en büyük ve gözü kara savaşçısı olan Cengiz Han bile taş üstünde taş baş üstünde baş bırakmadan önce elçilerini göndermeyi ve sulh yoluyla yaşamayı teklif etmesini bilmiştir. Hal böyle iken Osmanlı Devleti yöneticileri ve ordusunu savaşa susamış varlıklar olarak değerlendirilmesi ne aklın ne de vicdanın kabul edeceği bir şey değildir. Osmanlı'nın savaşlarını inceleyenler gayet iyi bilirler ki ya ortada terör estiren sınırdaş bir devlet ya da Osmanlı topraklarının güvenliğini tehdit eden bir oluşum söz konusudur. Yine modern tarihçiler Osmanlı'nın pek çok savaşında sıcak parayı yani çil, çil altınları elde etme imkânını bulamadığını tespit edebilirler. Özellikle askerin savaşlar esnasında ele geçirilen esirleri esir pazarlarında satarak ulufesini çıkarma girişimi yeterli oranda bir sıcak paranın yani ganimetin elde edilemediğinin kanıtı olsa gerektir. İstanbul'un fethinde de ele geçirildiği belirlenebilen ciddi bir ganimet söz konusu değildir. Ancak İstanbul'un fethi için yapılan askeri harcamaların oluşturduğu mali yaranın kapanması için alınan tedbirlerle ilgili pek çok tarihi veriye ulaşmak mümkündür. İstanbul'un surlarını döven topların, barutun, güllenin, arkebüzün, piştovun ve dahi lağımların her halde bedavaya yapılmadığını anlamak güç değildir. Askerin iaşesi ve dahi dünyalığının temini de ayrı bir dert. Sonuç ise boş binalar, etrafına minare dikilmesini bekleyen kiliseler, boşaltılmış hazineler, uzun süren kuşatma neticesinde perişan olmuş aç bi ilaç ser sefil korku dolu gözlerini üzerinize diken insanlar. Bu mu ganimet !!! Yoksa Fatih'in aradığı ganimet bizim hayallerimizi süsleyen Kahpe Bizans'ın yosma güzelleri, altınları, elmasları ya da envai çeşit kumaşları değil miydi? Ya da Fatih Mehmet, Osmanlı Anadolu'su ile Rumelisi arasında askeri sevkıyatı engelleyen

ve memalik inin tam ortasında askeri açıdan bir sızıntı ve zayıf nokta oluşturan bir oluşumu mu halletmeyi kendine şiar edinmişti. Bunu anlamak için her halde Fatih olmak gerek. Ancak bugün tarih ilmi bize o günkü Osmanlı bu günkü Türk aydınını efsunlayan “ganimet” zırlıtısından farklı gerçekleri kulağımıza fısıldamaktadır. O halde Celal Nuri’nin iddia ettiği gibi Macar ovalarında at koşturan Akıncıların, Allahın mala mülke ve dahi toprağa doyamayanların gözünü doyumak için var ettiği uçsuz bucaksız dağlık taşlık, bataklık ve çöllük arazilerde şehit düşen civanların ve onlara komuta edenlerin hedefleri, sanıldığı gibi salt “ganimet” fikri üzerine dayandırılmamıştı. Osmanlının savaşlarında mutlaka bir kaşınan ve bir kaşıyan ola gelmiştir. Aradaki tek fark yükseliş devrinden sonra kaşıyan değil kaşınan taraf olmamızdır. Bu kaşıntı illeti de tarihi gerçekleri olduğu gibi değil hayal ettiğimiz gibi algılamaya başladığımız anda tezahür etmiştir. Yani tarihteki seferlerin ve savaşların yegâne “ganimet” düşüncesi ile yapıldığını algılama hatası sadece günümüzdeki düşünürü değil Osmanlı’daki muhat tabını da tesiri altına almıştır. Yine de Celal Nuri’nin Yeniçeri sınıfının sergerdelikleri ve yönetim üzerinde oluşturduğu baskıyı dikkate almakta yarar vardır. Ancak sorunun müsebbibinin yanlış yerlerde aranması Yeniçeri Ocağının, bozuluşundaki gerçeklerin anlaşılmasını güçleştirmekte olduğu da aşikârdır.

Celal Nuri’nin belirttiği üzere Yeniçeri Ocağı “ganimet” elde edemediği için savaşları körüklemekte ve savaşı destekleyen oligarşik oluşumları desteklemektedir. Savaşlar sonrasında uğranılan başarısızlıklar nedeniyle gerek ordu gerekse idarî yapı halk üzerindeki mali baskısını artırmaktadır. Oldukça yüzeysel bir yaklaşım olmakla beraber tümüyle yadsımakta doğru değil. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki hangi akıllı kazanımı belli olmayan bir savaşta ancak birkaç ay yetecek bir dünyalık için hayatını riske atmaya sevdalıdır. Çaldıran’dan Tebriz’e uzanan yolda Yavuz Selim’in ordugâhına “geri dönelim” diyerek kurşun sıkma cüretini gösteren asker “ganimetten” vaz mı geçmiştir. Sina çölünde su koy veren asker nasıl ikna edilmiştir. Hani ganimete sevdalıydılar !!! İşte hem savaşın hem de ganimetin Allahı. Ama Tahran avuçlarının içindeyken vazgeçen ve elinin tersiyle fırsatı geri çeviren asker de aynı asker değil midir? İşin aslı bu devasa savaş makinesi her devlet için kontrolü güç bir kırsığa benzer. Eğer sürücü İskender, Cengiz, Yavuz, Fatih, Napolyon... ise menzile ulaşırsınız. Yok eğer mahir bir sürücü bulamazsanız vay halinize. O zaman kontrolü nispeten daha kolay bir kırsak işinize daha çok yarar. Ancak bu defa da Karadeniz’i Akdeniz’e bağlayan ya da Akdeniz’i Kızıldeniz’e taşıyan boğazların üzerinde durmak sağlığa zarar verebilir. Ne de olsa akıntı vardır, cereyan yapar.

Celal Nuri'nin Osmanlı İdarî yapısındaki yozlaşmanın sosyal yapıda yol açtığı olumsuzluklar konusunda da ilginç değerlendirmeleri bulunmaktadır. Avrupa ile girilen yarışta uğranılan başarısızlıkların mevcut idarî yapı üzerinde baskı yaptığı ve bununda halk üzerinde dozajını gittikçe artıran bir baskıya neden olduğu tespit edilmiştir. Celal Nuri'nin bu tespiti yerindedir. Osmanlı idarî yapısının siyasi, askeri ve iktisadi anlamda Avrupa ile giriştiği rekabet masraflı olmakta ve bu masrafın faturası da halka kesilmektedir. Bu durumda halk arasında hükümete yakın olma ve yaranma baskıdan selamete çıkmada bir araç olarak devreye girmiştir. Celal Nuri hükümetin ağırlaşan baskısı nedeniyle sosyal yapıyı felce uğratan entrika, casusluk, gammazlık, tezvirat, şahsiyat ve birbirini çekememezlik gibi hastalıkların ortaya çıkışına zemin hazırladığını belirtmektedir. Sosyal yapıda ortaya çıkan bu olumsuzlukların II. Abdülhamit yönetiminde zemin bulduğu ancak İttihat Terakki idaresi altında yoğunlaştığını tespit etmektedir. Sosyal yapıdaki ahlâkî çöküntünün belirtisi olarak algılanan hastalıkların Abdülhamit döneminde gizli İttihat Terakki döneminde ise aleni frengiye dönüştüğü şeklindeki tespiti de devrin uğraşmak zorunda kaldığı en ciddi sağlık sorununu da Osmanlı aydın dağarcığında yer etmesine neden olmuş olmalıdır. Özellikle İttihat Terakki ve İtilaf ve Hürriyet hükümetleri arasındaki siyasal çekişmenin Yıldız Sarayı'ndaki entrikaların bir devamı olarak değerlendirilmiştir. Bu durum nedeniyle Osmanlı sosyal yapısı gittikçe politikaya meyletmiş ve bu durumda sosyal yapıdaki ahlâkî çöküntüyü yoğunlaştırmıştır.

Celal Nuri'ye göre politika; yalanı, dolanı, entrikayı, yalakalığı, ikiyüzlülüğü, eğilmeyi, kendi özü ve onurundan fedakârlığı, kuvvetli olana bağlılığı, azınlıklara ve düşkünlere düşmanlığı ve birçok gizli kapaklı şeyleri gerekli kılmaktadır. Anlaşılacağı üzere Osmanlı aydınının zihninde oluşan siyaset ve politika tanımı oldukça karamsar bir tablo içermektedir. Böylesi bir niteleme devrin hengâmesi dikkate alındığında haksızda sayılmaz. Çünkü halkın iradesinin yönetim içinde etkin hale gelme sürecinde yönetim gücünü elde tutan unsurların gerekli sabotajları yapmaları ve kendi lehlerine kullanmaları bir o kadar olasıdır. Meşrutiyet idaresi içerisinde halkın iradesini temsil eden hükümetlerin politik çıkarlar doğrultusunda uyguladıkları belden aşağıya siyaset Osmanlı aydınında olduğu kadar halkında da ahlâkî alanda bir zafiyet olarak algılanmıştır. Böylesi bir durumda ise, yıpranmadan kalan ve halkın nezdinde saygı duyulan yönetsel makam Payitaht olarak belirginleşmektedir. Hâlbuki dürüst olmayan ve politikası ahlâkî zafiyete uğramış halkı temsil eden unsurlara doğru ve dürüst siyaset yapmaları olanağının olduğu vurgusuna yeterince yer verilmemiştir. Yönetim alanında hükümetlere yönelik bu değerlendirmelerin Saltanat makamına yönelik yapılmamış ol-

ması da ayrıca dikkat çekmektedir. Hâlbuki halkın iradesini temsil eden kurumun kendi iç dinamikleri içerisinde değerlendirilmesi ve kendi iç reformunu gerçekleştirmesi doğru olmalıdır. Celal Nuri'ye göre halkı temsil eden hükümet ve onu oluşturan üyelerin politik anlamda yarattıkları ahlâkî çöküntü bireysel anlamda vatandaşa da sirayet etmiştir. Bu durum ahlâkî yozlaşmış politika uygulayan yönetimin yine aynı şekilde bir toplumsal yapının ortaya çıkışına zemin oluşturduğu şeklinde değerlendirilmektedir. Günümüzde de "en çok güvenilen kurum" nitelendirilmesi ile yapılan anketlerde bir şartlı yönlendirme dikkat çekmektedir. Hâlbuki her kurumsal yapının kendi içinde değerlendirilmesi doğru olanıdır. Çünkü hiçbir kurum bir diğer kuruma eşdeğer tutularak kıyaslanmamalıdır. Güvenin ya da güvenmeyin ülke savunması hukuk devleti içinde bazı kurumlara devredilmiştir. Yine aynı şekilde millet iradesinin temsil edildiği kurumlarda kendi özgün yapılarını kendi içlerinde muhafaza etmektedir. Ancak yine de milletin iradesini temsil eden kurumsal oluşumların güvenilirlik anlamında bir başka kurumsal yapı ile mukayesesi anlaşılır şey değildir. Cumhuriyet ve Demokrasi zeminine üzerine kanla, irfanla kurulan bir devlet yapısında bunu kabullenmek geçmişte verilen uğraş ve emeklere karşı haksızlık olur.

Devletin ve kişisel ahlâkın yozlaşmasında devletin kuruluş biçimi ve toplumsal alışkanlıklarında büyük etkisi bulunmaktadır. Celal Nuri bu iddiasını Montesquieu'nun "Ruh-ül Kavanin" adlı eserini örnek vererek açıklamaktadır. Bu esere göre; baskı rejimi ile yönetilen halkların zamanla boyun eğen ve kendi özgür iradelerini ortaya koyamayan bireylerin oluşumuna neden olan bir gelişim evresi yaşadıkları ifade edilmektedir. Celal Nuri Osmanlı toplumunda uzun yıllar süre gelen bu baskı tarzındaki yönetim anlayışı nedeniyle ahlâkî çöküntüden toplumun kurtulamadığı ve entrikaya başvuran bireylerin Meşrutiyete rağmen varlıklarını korudukları gerçeğini vurgulamaktadır. Ya da başka bir deyişle baskıcı olduğu için Selanik'te sürgüne gönderilen Abdülhamit'in yerini alanlar aynı geleneksel yapı içinde baskıyı kendilerine şiar edinmişlerdir.

Celal Nuri'ye göre Osmanlı eğitim sisteminde gerçekleştirilen reformlar neticesinde bilimin gelişeceği kanaati hâkimdi. Önceleri din eksenli verilen eğitimde ahlâk konusu da yoğun bir şekilde dikkate alınmaktaydı. Yeni usul dersler veren ve çağın bilimsel gelişimini yakalamayı hedefleyen okullar, eğitimin yeterli olacağı ilkesi ile yapılandırıldılar. Bu arada ahlâk, din, töre ve gelenekler göreceli olarak ihmal edildi. Hâlbuki okul açmanın bir hedefinin de topluma yararlı bireylerin yetiştirilmesi olduğu gerçeği ihmal edildi. Celal Nuri'nin eğitim konusunda değindiği ikilem yani bilimsel bilgi ile eğitilmiş ya da toplumsal yapıya yararlı yetiştirilmesi hedeflenen insan arasın-

daki karmaşa günümüzde de zihinleri meşgul etmektedir. Bilgi sahibi bir insanın topluma da yararlı olacağı tezinden yola çıkarak ortaya çıkan ahlâk yoksunu ürünler için sistemimi yoksa bireylerimi suçlamalıyız. Anlaşılan ne sistemde ne de bireylerde bir tuhaflık var asıl hata sistemin işlerliğinin sınanmasında gerçekten hem Osmanlıda hem günümüzde eğitim kurumları layıkıyla bilimsel düşünceyi özümsemiş bireyler yetiştirebiliyor mu? Yoksa bilimsel gelişimin hedeflendiği kurumlardan diplomalı kara cahiller yetiştiriyor da bunun farkına mı varmak istemiyoruz. Neden pek çok sınava tabi tutularak ehliyet edinen araç sahipleri, onca ağır trafik cezaları ve yaptırımlara rağmen karayollarında sokak aralarında olduğu gibi omuz atma, ya da ayağının altındaki frene şöyle bir iki saniye dokunmak yerine gaza ya da kornaya selektörle karışık basma huyundan vazgeçemediler. Sistem güzel ama sistemin işlerliğinde sizce de bir sorun yok mu?

Celal Nuri Rusya’da bir mezhebin devlet eliyle muhafaza edildiği ve bu durumunda ahlâkî yapıyı koruduğu konusunda ısrarcı bir yaklaşım sergilemektedir. En azından Çarlık Rusya’sının dini, geniş halk kitlelerinin kontrolünde bir devlet politikası olarak ele aldığını söylemek mümkündür. Ancak bu uygulamanın Rusya’yı bir başka despotizme sürüklediği ve ancak 1917 yılına kadar ayakta tutabildiği de Celal Nuri’nin tanıklık edemediği bir başka tarihtir.

Yine de Celal Nuri’nin ahlâkî çöküntü noktasında değindiği konulardan biri halen güncelliğini korumaktadır. Celal Nuri’ye göre: “Parasızlık her kötülüğe neden olduğu gibi, ahlâksızlığı da kıskırtır. Yalanlar, yüce değerlerden kopuş, hep bu ağacın meyveleridir. İnsanların büyük ve ortak bir amacı yoksa bu durum namuslu davranmaya engel olur.” Anlaşılacağı üzere fakirlik yine bütün kötülüklerin esası olarak belirginleşmektedir. Hâlbuki yeryüzünde bütün esaslı kötülükler para ve güç sahipleri tarafından tezgâhlanmaktadır. Kısacası parasız kalan zorunluluk halinde mütevazı ahlâksızlıklarla yetinirken bir kısım para ve güç sahipleri ise, binlerce parasızın yapamayacağı daha büyük kargaşa baskı ve zulme imza atmaktadır. O zaman kabahat parada mıdır yoksa ona sahip ya da ondan yoksun bireyin bu sıkleti taşıyacak yaradılış mayasından uzak olmasında mıdır? Ancak toplumsal yapının büyük ve ortak bir amacına yönelik değerlendirmeleri doğu olmakla beraber yeterli değildir. Balkan savaşı sonrasında toplumun genelinde uğranılan hezimetin rövanşına yönelik bir hedefin olduğu ortadadır. Ancak bu toplumsal hedefin muzafferiyetine yönelik inanç ve iman her zaman olduğu gibi eksiktir. Aslında toplum olarak her devirde büyük hedeflerimiz vardır. Bu konuda geri düştüğümüz bir tarih söz konusu değildir. Bugün bile Aya hatta Marsa herkesten önce gitmemiz gerektiğine inanan milyonlar olmasına

rağmen bunun yapılabilirliğine olan inancımız “herkes uzaya çıkınca dünya bize kalacak” şeklinde iman zafiyetine uğramaktadır. Belki de yıllar süren ezilmişliğin oluşturduğu karamsarlığı üzerimizden atmak öyle kolay değildir. Büyük ideal ve hedeflere yönelik özlem toplumda var olmakla beraber, özleme ulaşmak “Mecnunluk” olarak telakki edilmeye devam edilmektedir.

Celal Nuri'nin Osmanlı ahlâkî yapısındaki çöküntünün sebeplerine dair değerlendirmesini yaptığı konulardan birisi de asayişin yetersizliğidir. Bir ülkede can, mal ve ırz değerlerinin devlet eliyle muhafazasında ihmal ya da yetersizlik söz konusu olduğunda bireylerin öncelikleri, ahlâk ya da ülkenin gelişmesini düşünmekten çok eksikliği hissedilen güvenlik meselesi üzerine kilitlenmektedir. Yarına çıkacağı şüpheli bir bireyin parayla, pulla işi olmadığı gibi insanı önceliklerden birinin yerine getirilmesinde içine düşülen zafiyet nedeniyle devletin varlığına yönelik bir güvensizlik, güvenlik ortamındaki kötüleşme nispetinde artış kaydeder. Celal Nuri Osmanlı Devletinin yenilgilerle dolu son dönem savaş ortamının halk üzerinde oluşturduğu sosyolojik baskıdan bahsetmek yerine bir savaş ortamının dışında içeride oluşan zorbalık ve eşkıyalığı kısaca dile getirmiştir. Celal Nuri; “Fıkdan-ı asayiş tereddidiyat-ı ahlâkîyenin en mühim delillerinden, en esaslı esbabındandır. Uzak havalimizin ahvali yamandır. Hele vilayat-ı baidedeki beylerin, ağaların, mütegalibenin ahlâk nokta-yı nazarından tetkik mahiyetleri insanı fevk-ül had icap ve izab eder. Mütegalibenin tabiiyetleri altında bulunanlar adeta şahsiyet-i insaniyetlerinden tecrit etmişlerdir” şeklindeki satırlarında, Osmanlı Devleti'nin içerideki asayiş ortamındaki bozukluğa dair değerlendirmelerde bulunmuştur. Özetle Osmanlı sosyal yapısı içerisinde varlık ve yetki sahibi insanların devletin imkânlarını da kullanarak halk üzerinde oluşturdukları baskı, zorbalık ve zulmün iç asayiş çöküntüye uğrattığı bunun da ahlâkî meziyetini yitirmiş çarpık bir sosyal yapının oluşumuna zemin hazırladığını vurgulamaktadır. Osmanlıdan miras bu kötü gidişatın Cumhuriyetle birlikte durdurulduğundan bahsetmek mümkünse de tümüyle düzeltildiğini iddia etmek şimdilik erkendir.

Celal Nuri'nin değerlendirdiği bir durumda rüşvetin toplumsal ahlâk üzerindeki yıkıcı etkisidir. Konuyla ilgili olarak Celal Nuri şu açıklamalarda bulunmaktadır: “Rüşvet diyarımızda umumidir... Küçük memurlarında büyüklerinde rüşvet dolayısıyla ahlâklarının ne kadar bozulduğu vareste-i izahtır. Mektep çocukları bile diplomalarını ele aldıkları vakit bir memuriyet tedarik edebilmek için, vaktiyle dâhiliye nazırını nasıl tatmin edeceklerini düşünüyorlardı”.

Celal Nuri Osmanlı ahlâkî yapısındaki gerilemenin son olarak değerlendirmesini devleti oluşturan siyasal ve hukuki yapıda serveti olanın işinin

düzgün, serveti olmayan düşkünlerin ise mağdur bırakılmasından bahsetmektedir. Bu zihniyetin kaynağını ise “yağma” anlayışına bağlamaktadır. Bir devletin gerek içerideki vatandaşına gerekse yurtdışındaki insanlığa “yağma” zihniyeti ile yaklaşımının ahlâkî zafiyeti beraberinde getirdiğini belirtmektedir. Osmanlı'nın kaçınılmaz sonunu hazırlayanda bu hastalıkların sosyal yapı üzerinde gerçekleştirdiği tahribat olmuştur. Genç Türkiye Cumhuriyeti sosyal yapıdaki bu bozulmayı düzeltme yolunda önemli adımlar atmakla beraber hastalığın emaresini tamamen silmek mümkün olamamıştır. Üç kıta üzerine yayılan muazzam bir beden sonunu hazırlayan yoksunluk, düşkünlük ve ahlâkî zafiyet bir virüs gibi toplumsal hafızamızda varlığını korumakta ve bedeni dirençsiz bulduğu ortamlarda yeniden nüks etmektedir. Yegâne çare hastalığın bilincinde olarak devletin bedeni olan toplumsal yapıyı yıpratmak, zorlamak yerine ona ihtimam ve hizmet edecek bir anlayışı beyne yani iktidara nakşetmekte yatmaktadır. ▽